

Orol dengizi muammosi va yechimlari: O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning olib borayotgan sa'y-harakatlari va istiqbollari

Xalqaro Nordik Universiteti

Iminov Dilmurod Nodirbek o'g'li

Iqtisodiyot va pedagogika fakulteti

Email: iminov.11112@gmail.com

Telefon raqami: 972739997

Annotatsiya. Ushbu maqola Orol dengizining qurishi oqibatida yuzaga kelgan ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni, ularning tarixiy sabablarini, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev rahbarligida olib borilayotgan ishlarni va ushbu muammoni hal qilish istiqbollari tahlil qiladi. Maqola Orol dengizi havzasidagi suv resurslarini boshqarish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishning muhimligini ta'kidlaydi.

Abstract. This article analyzes the work under the Aral Sea, its historical reasons, the leadership of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev and the problem of solving this problem. The article emphasizes the importance of introducing water resources, introduction of innovative technologies in the Aral Sea basin, development of international cooperation.

Kalit so'zlar: Orol dengizi, qurish, ekologiya, suv resurslari, irrigatsiya, suv tejoychi texnologiyalar, xalqaro hamkorlik, Shavkat Mirziyoyev, O'zbekiston, Markaziy Osiyo.

Keywords: Aral Sea, construction, ecology, water resources, irrigation, water-bearing technologies, international cooperation, Shavkat Mirziyoyev, Uzbekistan, Central Asia.

Kirish

Orol dengizining qurishi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Markaziy Osiyo mintaqasida misli ko'rilmagan ekologik fojiani keltirib chiqardi. Bu nafaqat biologik xilmaxlilikning yo'qolishiga olib keldi, balki mintaqa aholisining sog'lig'i, iqtisodiyoti va turmush tarziga ham salbiy ta'sir ko'rsatdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan Orol dengizi muammosini hal qilish bo'yicha keng ko'lamlil ishlari olib

borilmoqda. Ushbu maqolada muammoning sabablari, oqibatlari, O'zbekistonning sa'y-harakatlari va istiqbollari tahlil qilinadi.

Muammoning kelib chiqishi (1960-yillar – hozirgi davr)

Orol dengizining qurishi 1960-yillarda Sovet Ittifoqi davrida Amudaryo va Sirdaryo daryolaridan sug'orish maqsadida suv olishning keskin oshishi bilan boshlandi.

1960-1980-yillar: Paxta monokulturasini rivojlantirish maqsadida yirik irrigatsiya kanallari qurildi, natijada daryolardan suv olish hajmi ortdi.

- 1990-yillar: Sovet Ittifoqi parchalanganidan so'ng, suv resurslarini boshqarish bo'yicha kelishuvlarga erishish qiyinlashdi, bu esa muammoning yanada chuqurlashishiga olib keldi.
- 2000-yillar: Orol dengizining maydoni va hajmi keskin kamaydi, natijada ekologik vaziyat yomonlashdi.
- 2017-yildan hozirgi kungacha: Prezident Shavkat Mirziyoyev Orol dengizi muammosini hal qilishni O'zbekistonning milliy ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgiladi.

Oqibatlar

Orol dengizining qurishi quyidagi salbiy oqibatlarga olib keldi:

- Ekologik oqibatlar: Dengiz sathining pasayishi (1960-yildan buyon 90% ga kamaygan), sho'rlanishning oshishi (minerallashuv 10 barobardan ortiq oshgan), biologik xilma-xillikning yo'qolishi (baliqlarning ko'plab turlari yo'q bo'lib ketgan), chang va tuz bo'ronlarining kuchayishi (har yili 100 million tonnadan ortiq chang va tuz ko'tariladi), cho'llanishning tezlashishi.
- Ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlar: Baliqchilik sanoatining yo'q bo'lib ketishi (40 mingdan ortiq ish o'rinlari yo'qolgan), aholi salomatligining yomonlashishi (nafas olish yo'llari kasalliklari, onkologik kasalliklar), suv taqchilligi, migratsiya, ijtimoiy keskinlikning oshishi.

O'zbekistonning sa'y-harakatlari (2017-yildan hozirgi kungacha)

Orol dengizi mintaqasida yuzaga kelgan ekologik inqiroz Markaziy Osiyo uchun eng dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev davrida ushbu muammoni hal qilishga alohida e'tibor qaratilib, kompleks va tizimli yondashuv asosida keng ko'lamlı chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Prezidentning tashabbusi bilan Orolbo'yi mintaqasini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, aholi turmush sharoitini yaxshilash, ekologik

vaziyatni barqarorlashtirish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha bir qator strategik dasturlar va loyihalar ishlab chiqildi va hayotga tatbiq etilmoqda.¹

Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish davlat dasturi (2017-2021): Mintaqani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, aholi turmush sharoitini yaxshilash, ekologik vaziyatni barqarorlashtirish bo'yicha 1,2 milliard dollardan ortiq mablag' yo'naltirildi. Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish davlat dasturi (2017-2021)

Ushbu dastur Orol dengizi inqirozining salbiy oqibatlarini yumshatish, mintaq aholisining hayot sifatini yaxshilash, infratuzilmani modernizatsiya qilish va iqtisodiy faollikni rag'batlantirishga qaratilgan edi. Dastur doirasida 1,2 milliard AQSh dollaridan ortiq mablag' sarflandi va quyidagi yo'nalishlarda loyihalar amalga oshirildi:

Ijtimoiy sohani rivojlantirish: Yangi maktablar, kasalxonalar va boshqa ijtimoiy infratuzilma ob'ektlarini qurish va rekonstruksiya qilish. Xususan, Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyatida 100 dan ortiq maktab, kasalxona va poliklinika qayta qurildi yoki ta'mirlandi.

Infratuzilmani modernizatsiya qilish: Yo'llarni ta'mirlash, suv ta'minoti va kanalizatsiya tizimlarini yaxshilash, elektr ta'minoti infratuzilmasini yangilash. Jumladan, 600 km dan ortiq yo'l ta'mirlandi, 400 km dan ortiq suv quvurlari yangilandi va 300 km dan ortiq elektr uzatish liniyalari rekonstruksiya qilindi.²

Iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash: Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, qishloq xo'jaligini diversifikatsiya qilish va turizmni rivojlantirish. Mikro kreditlash dasturlari orqali 50 mingdan ortiq yangi ish o'rinlari yaratildi va mahalliy tadbirkorlar uchun biznes-inkubatorlar tashkil etildi.

"Yashil hudud" loyihasi: Orol dengizining qurigan tubida saksovul va boshqa o'simliklarni ekish orqali cho'llanishga qarshi kurashish. 2023-yilga kelib 1,6 million gektardan ortiq maydonga o'simliklar ekildi. "Yashil hudud" loyihasi Orol dengizining qurigan tubida cho'llanishga qarshi kurashish va ekologik vaziyatni yaxshilash maqsadida "Yashil hudud" loyihasi amalga oshirilmoqda. Loyiha doirasida saksovul va boshqa cho'l o'simliklarini ekish orqali yashil qoplam yaratilmoqda. 2023-yilga kelib 1,6 million gektardan ortiq maydonga

---

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 18-maydagi PF-5041-son "2017-2021-yillarda Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish Davlat dasturi to'g'risida"gi Farmoni.

² "Orolbo'yi mintaqasida barqaror rivojlanish maqsadlari: O'zbekiston tajribasi" hisoboti, BMTTD, 2022-yil.

o'simliklar ekildi, bu esa chang va tuz bo'ronlarining oldini olishga va tuproq eroziyasini kamaytirishga yordam beradi.

Loyiha bosqichlari:

- Tuproqni tayyorlash: Qurigan tubdagi tuproqni ekishga tayyorlash uchun maxsus texnikalar yordamida ishlov beriladi.
- Urug'larni ekish: Saksovul, qandim, cherkez kabi mahalliy o'simliklarning urug'lari maxsus uskunalar yordamida ekiladi.
- Parvarishlash: Ekilgan urug'larning unib chiqishi va o'sishi uchun muntazam ravishda parvarishlash ishlari olib boriladi.
- Monitoring: Ekilgan o'simliklarning o'sish sur'atlarini va ekologik vaziyatning o'zgarishini monitoring qilish.
- Suv tejoychi texnologiyalarni joriy etish: Qishloq xo'jaligida tomchilatib sug'orish, yomg'ir suvini yig'ish va boshqa suv tejoychi texnologiyalarni keng joriy etish. 2023-yilda 500 ming gektardan ortiq maydonda suv tejoychi texnologiyalar qo'llanildi.
- Xalqaro hamkorlik: Orol dengizi muammosini hal qilish uchun xalqaro tashkilotlar (BMT, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki) va donorlar bilan faol hamkorlik qilish. 2018-yilda Orolbo'yi mintaqasi uchun BMTning Inson xavfsizligi bo'yicha ko'p tomonlama trust fondi tashkil etildi.³
- Innovatsion yechimlar: Orol dengizining qurigan tubida tuzga chidamli o'simliklarni yetishtirish, suvni tozalash texnologiyalarini joriy etish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish.

Yechimlar:

Orol dengizi muammosini hal qilish uchun quyidagi kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

- Suv resurslarini boshqarish: Suvdan foydalanishni tartibga solish, suv tejoychi texnologiyalarni keng joriy etish, suv xo'jaligi infratuzilmasini modernizatsiya qilish.

---

³ BMTning Orolbo'yi mintaqasi uchun Inson xavfsizligi bo'yicha ko'p tomonlama trust fondi veb-sayti: <https://www.un.org/aralsafety/>

- Daryo oqimini tiklash: Amudaryo va Sirdaryo daryolaridan Orol dengiziga keladigan suv miqdorini oshirish (bu juda qiyin vazifa), daryo havzalarida suvni tejash va boshqarish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish.

- Ekologik tiklash: Dengiz tubini o'simliklar bilan qoplash, sho'rlanishga qarshi kurashish, biologik xilma-xillikni saqlash.

- Ijtimoiy-iqtisodiy qo'llab-quvvatlash: Aholi uchun yangi ish o'rinlarini yaratish, sog'liqni saqlash xizmatlarini yaxshilash, suv ta'minotini ta'minlash.

- Xalqaro hamkorlik: Orol dengizi muammosini hal qilish uchun xalqaro tashkilotlar, donorlar va qo'shni davlatlar bilan hamkorlikni kuchaytirish.

Xulosa

Orol dengizi muammosi Markaziy Osiyo mintaqasi uchun jiddiy tahdid soladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning rahbarligida ushbu muammoni hal qilish bo'yicha keng ko'lamlı ishlar olib borilmoqda. Suv resurslarini oqilona boshqarish, suv tejoychi texnologiyalarni joriy etish, ekologik tiklash va xalqaro hamkorlik orqali Orol dengizini to'liq tiklash imkonsiz bo'lsa-da, uning salbiy oqibatlarini kamaytirish va mintaqa aholisining farovonligini ta'minlash mumkin.

Istiqbollar

Orol dengizi muammosini hal qilish bo'yicha quyidagi istiqbolli yo'nalishlar mavjud:

Innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish: Suvni tozalash, tuzga chidamli o'simliklarni yetishtirish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish sohalarida yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish.

Ekologik turizmni rivojlantirish: Orol dengizining noyob ekotizimini saqlab qolish va mintaqa aholisi uchun yangi daromad manbalarini yaratish maqsadida ekologik turizmni rivojlantirish.

Suv resurslarini boshqarish bo'yicha mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish: Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida suv resurslarini adolatli va samarali taqsimlash bo'yicha kelishuvlarga erishish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 18-maydagi "2017-2021-yillarda Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish davlat dasturi to'g'risida"gi PF-5041-son Farmoni.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 28-noyabrdagi "Orolbo'yi mintaqasida ekologik vaziyatni yaxshilash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4039-son Qarori.

2. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) materiallari:

BMT Bosh Assambleyasining "Orol dengizi mintaqasi uchun BMTning Inson xavfsizligi bo'yicha ko'p tomonlama trust fondini tashkil etish to'g'risida"gi rezolyutsiyasi.

BMTning O'zbekistondagi vakolatxonasi tomonidan tayyorlangan Orol dengizi muammosiga bag'ishlangan hisobotlar.

3. Jahon banki hisobotlari:

"Orol dengizi havzasida suv resurslarini boshqarish" mavzusidagi Jahon banki hisobotlari.

"Orolbo'yi mintaqasida iqlim o'zgarishining ta'siri" mavzusidagi Jahon banki hisobotlari.

4. Osiyo taraqqiyot banki (OTB) materiallari:

"Orol dengizi mintaqasida suv va energetika resurslarini boshqarish" mavzusidagi OTB hisobotlari.

"Orolbo'yi mintaqasida infratuzilmani rivojlantirish" mavzusidagi OTB loyihalari haqidagi ma'lumotlar.

5. O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligi vazirligi materiallari:

Suv xo'jaligi vazirligining suv resurslaridan foydalanish va suv tejoychi texnologiyalarni joriy etish bo'yicha statistik ma'lumotlari va hisobotlari.

Orol dengizi muammosiga bag'ishlangan vazirlikning ilmiy-texnik kengashi materiallari.

6. Ilmiy maqolalar va tadqiqotlar:

Orol dengizi muammosi, uning sabablari va oqibatlari haqidagi ilmiy maqolalar (masalan, "Science", "Nature" kabi jurnallarda chop etilgan maqolalar).